

“Kirim-chiqim” komponentli O‘zbek va Ingliz paremiologik birliklarining lingvomadaniy xususiyatlari

Mukarrama Salimjon qizi Nasibboyeva
mukarrama79@gmail.com
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida kirim-chiqim komponentiga ega bo‘lgan paremiologik birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada pul, foyda, xarajat, tejamkorlik, isrof va iqtisodiy faoliyatga oid madaniy va milliy qarashlar xalq maqollari va iboralari orqali aks ettirilishi o‘rganilgan. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek tillaridagi “kirim-chiqim” asosli maqollar jamiyatning iqtisodiy dunyoqarashi, qadriyat tizimi va hayot falsafasini ifodalab beradi.

Kalit so‘zlar: kirim-chiqim, paremiologik birlik, maqol, ibora, lingvomadaniyat, metafora, iqtisodiy tafakkur, o‘zbek va ingliz tillari, tarjima, xalq dunyoqarashi

Linguistic and cultural characteristics of Uzbek and English paremiological units with the component “input-output”

Mukarrama Salimjon kizi Nasibboyeva
mukarrama79@gmail.com
Tashkent State University of Economics

Abstract: This article analyzes the linguistic and cultural characteristics of paremiological units with the component “input-output” in the English and Uzbek languages. The article studies the reflection of cultural and national views on money, profit, cost, thrift, waste and economic activity through folk proverbs and expressions. The analysis shows that proverbs based on “input-output” in English and Uzbek languages express the economic worldview, value system and philosophy of life of society.

Keywords: input-output, paremiological unit, proverb, expression, linguistic culture, metaphor, economic thinking, Uzbek and English languages, translation, folk worldview

Paremiologik birliklar har bir xalq tafakkurining o‘ziga xos aksidir. Ayniqsa, iqtisodiy faoliyat bilan bog‘liq bo‘lgan kirim-chiqim konsepti xalq maqollari va

iborolari orqali teran ifodalanadi. Bu birliklar insonning kundalik hayoti, moliyaviy ehtiyotkorligi, tejamkorlik falsafasi va mehnatga munosabatini yoritadi.

O'zbek tilida "kirim-chiqim" komponenti ishtirokidagi maqollar ko'pincha ijtimoiy-madaniy qadriyatlarni, odob-axloqni va mehnatga munosabatni belgilaydi. Masalan: "Kirim ko'p bo'lsa ham, chiqim ko'p bo'lsa, foyda yo'q", "Isrof kirimdan oldin chiqqan dushmandir", "Mehnat qilgan - kirim qiladi, dangasa - chiqim qiladi". Ushbu maqollar orqali moliyaviy intizom, rejalashtirish, mehnatsevarlik va ehtiyotkorlik qadriyatlari mustahkamlanadi.

Ingliz tilida esa bu yo'nalishdagi paremiologik birliklar ko'proq shaxsiy mas'uliyat, vaqtning qadri, foyda olishga intilish bilan bog'liq bo'ladi. Masalan: "A penny saved is a penny earned" (Tejalgan bir tiyin - topilgan bir tiyin), "Cut your coat according to your cloth" (Kiyimni matoga qarab tik), "Waste not, want not" (Isrof qilmasang, zor bo'lmaysan). Bu maqollar ingliz xalqining iqtisodiy hayot tarzini, protestant ish falsafasi va individualist yondashuvini aks ettiradi.

Ushbu maqollar lingvokulturologik jihatdan o'rganilganda, ular orqali jamiyatdagi iqtisodiy axloq, qadriyatlar tizimi, psixologik muvozanat va madaniy kodlar ifodalanadi. O'zbek maqollarida ijtimoiy birdamlik, saxovat va jamoaviy ong asosiy tamoyil bo'lsa, ingliz maqollarida foydaga yo'naltirilgan, hisob-kitobli yondashuv ustun turadi. Bu holat ikki tilda kirim-chiqimga oid konseptlarning farqli mental asosga ega ekanligini ko'rsatadi.

Paremiologik birliklarda "kirim-chiqim" metaforalari ham muhim o'rinda turadi. Ular orqali boylik "oqayotgan suv", "yo'qolayotgan shamol", "qaytadigan mehmon" sifatida ifodalanadi. Masalan, o'zbekcha: "Kirim qilar suvdek kelsa ham, chiqqan shamoldek ketadi". Ingliz tilidagi "Easy come, easy go" maqoli ham ayni mazmunga ega. Bu umumiylik iqtisodiy qadriyatlarning universal mohiyatiga dalolat bersa-da, ularning ifoda shakli va asosiy urg'ulari milliy tafakkurga bog'liq bo'lib qoladi.

Ahamiyatli jihati shundaki, har ikki tilning paremiologik tizimida "kirim" (daromad, foyda) ko'proq ijobiy baho bilan bog'lanadi, "chiqim" esa ko'pincha ehtiyotkorlikka undovchi, salbiy konnotatsiyaga ega birliklar orqali ifodalanadi. Bu lingvistik fakt xalqning psixologiyasi va ijtimoiy tajribasi bilan bevosita bog'liqdir. O'zbekcha "Kirim qilganni ko'r, chiqim qilganni so'r" degan maqol bunga yaqqol misoldir.

Maqollar orqali jamiyat a'zolariga iqtisodiy axloqiy me'yorlar uzatiladi. O'zbek tilida bu ko'proq kollektiv ong, oilaviy iqtisod va saxovat tushunchalari bilan bog'liq bo'lsa, ingliz tilida bu shaxsiy mustaqillik, tadbirkorlik va tejamkorlikka urg'u bilan ifodalanadi.

Bundan tashqari, zamonaviy iqtisodiy o'zgarishlar tilga ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Masalan, o'zbek tilida "Plastikdan kirim, naqdga chiqim" kabi yangi paydo bo'lgan iboralar zamonaviy to'lov tizimlariga moslashgan maqollardir. Ingliz

tilida esa "Don't spend it all in one place" yoki "Money talks" kabi zamonaviy kontekstdagi maqollar kishilarning iqtisodiy erkinlik, bozordagi mavqe va moliyaviy vositalar haqidagi tasavvurlarini aks ettiradi.

Metaforik jihatdan qaralganda, kirim va chiqim iqtisodiy harakat sifatida tasvirlanadi. O'zbek tilida kirim oqim, kirish, yetib kelish, chiqim esa yo'qotish, ketish, sovurish kabi semantik maydonlar bilan bog'liq. Ingliz tilida esa "cash flow", "burning money", "tighten the belt" kabi iboralar orqali iqtisodiy harakatning dinamikasi ko'rsatiladi.

Ushbu birliklar tarjima jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ularni so'zma-so'z tarjima qilish emas, balki ekvivalent konnotatsiyali, madaniy jihatdan mos ifodalarni tanlash muhimdir. Aks holda, ularning estetik, ijtimoiy va kommunikativ ahamiyati yo'qoladi.

Xulosa qilib aytganda, kirim-chiqim komponentli paremiologik birliklar til va madaniyat o'rtasidagi uzviy aloqani ochib beradi. Ular xalqning iqtisodiy xotirasi, ijtimoiy tajribasi va axloqiy mezonlarini til orqali avloddan avlodga yetkazib keladi. Ingliz va o'zbek tillarida bu maqollar vositasida jamiyatning iqtisodiy tafakkuri va hayotiy tajribasi aniq ifodalanadi. Ushbu birliklarning chuqur tahlili tarjimashunoslik, iqtisodiy lingvistika, va madaniyatlararo kommunikatsiya sohalarida muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulloyeva M. (2020). O'zbek tilida maqollar va ularning lingvomadaniy xususiyatlari. Toshkent: Fan.
2. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
3. Mamarasulova M. (2019). O'zbek tilida paremiologik birliklar va ularning tarjima muammolari. Toshkent: Fan.
4. Moon, R. (1998). *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. Oxford University Press.
5. Umarchodjayev M. (2020). *Madaniyatlararo tilshunoslik asoslari*. Toshkent: Ma'naviyat.
6. Uzbek National Corpus - <http://corpus.uzbekcorpus.uz>
7. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press.
8. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press.